

módon mutatja a Dienes-korszakot, Dienes László és Gaál Gábor kapcsolatát, ezzel ki is jelölve Dienes László helyét a folyóirat történetében. A tényen senki nem változtathat: Gaál Gábor idején a lap markánsabb lett, és e kiskötetben is Gaál Gábor alakja plasztikusabb. Egyetlen mondattal — szinte definiálva — megmagyarázza ezt Balogh Edgár: „Mint kommunista szellemű folyóirat, a Korunk, Gaál Gábor szerkesztése alatt úgy vált közéleti tényezővé a romániai magyarság soraiban, hogy évről évre növekvő mértékben nemcsak kívülről bírálta a társadalmi és szellemi jelenségeket, hanem maga is beállt munkatársaival az akkoriban kisebbségének nevezett nemzetiségi mozgalmak antifasiszta népfrentjába. Ez a konkrét behelyezkedés az idő és tér koordinátarendszerébe, a marxi—lenini elmélet gyakorlata »itt és most«,... »vallani és vállalni«-erkölcsre állott elő, hanem... egy szláv—román—magyar egymásraultalság tudományos elemzésével forrott ki...” (105.)

Aki érdeklődően olvassa: egy számára ismeretlen orgánumból és annak történelmi-társadalmi háttéréről kap képet, személyekben is megragadhatóan; aki kutatóként veszi kezébe a könyvet: annak máris egy sor konkrét tény, megállapítás, összefüggést nyújt, de — a továbbiakhoz irányt jelölő útbaigazítást is. Különösen szembeötlő ez — kötete végén — a konklúzió levonhatóságában, amikor is a Korunkat par excellence marxista—leninista folyóiratnak minősíti (a sokféle folyóirattípus között), amely, mint folyóirat, és aki — Gaál Gábor — „fókuszba gyűjti a romániai magyarság problémáit” (139.). Ezért nyúl vissza ehhez a hagyományhoz: „Nem a múlthoz mint olyanhoz, nem a hagyományhoz, magáért a hagyományért köt bennünket valami, hanem egy — még a pártillegalitás éveiben szerzett — tapasztalati eredmény, a fellelt Gaál Gábor-i fő irányzat, a Korunk erkölcsi helytállása az, amire szükségünk van. Mondhatnók így is: amiért akkor megküzdöttünk körülményeinkkel, egyben reálisan alkalmazkodva a terep és kor lehetőségeihez, azt kell most a néphatalomban megvalósítani tudnunk...” (139—140.)

Ezért tudta vállalni 1957-től Balogh Edgár a Korunk új folyamának megindítását; ezért látta érdemesnek új körülmények között továbbmenni. Múlt és jelen, hagyomány és folytatás így fonódik össze: noha mások voltak, mások lettek a történelmi-társadalmi körülmények. Balogh Edgár nem mondja ki, de benne található konklúziójában: érdemes volt! Mi pedig köszönettel nyugtázhatjuk Balogh Edgárnak e korszakos folyóiratról közzétett elemző monográfiáját. Köszönettel kell nyugtáznunk az ösztönzést is: a munkát folytatni kell, a kutatást nem szabad abbahagyni! Ez lehet az *Itt és most* aktuális, jövődöbe is mutató üzenete. (Dacia, 1976.)

KOVÁCS GYÖZÖ

Láng Gusztáv: A jelen idő nyomában

Az irodalmi élet szerves rendjében, már ha ilyen rend egyáltalában kialakul, minden fellépő nemzedék megtalálja a maga kritikusait. A romániai magyar irodalomnak az a generációja, amely az elmúlt másfél évtizedben valósággal átalakította ennek az irodalomnak a szerkezetét, nevezetesen: a Forrás-nemzedék, maga is kritikai gondozóira talált. Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Palocsay Zsigmond, Veress Zoltán, Bálint Tibor, Szilágyi István és Kocsis István munkásságáról a nemzedéktársak: Láng Gusztáv, Kántor Lajos, Baróti Pál és K. Jakab Antal írták az igazán érvényes bírálatokat. *A jelen idő nyomában*, Láng Gusztáv kritikáinak és vitacikkeinek válogatása is a Forrás-nemzedék kritikai fogadtatásának és értelmezésének körébe tartozik. A kolozsvári irodalomtörténész és kritikus Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Palocsay Zsigmond, Hervay Gizella, Szócs Kálmán, Veress Zoltán,

Bálint Tibor és Kocsis István írói egyéniségét ábrázolja, s azt a helyet jelöli meg, amit a Forrás-nemzedék a nemzetiségi irodalom fejlődésében betölt.

Láng Gusztáv kritikáinak az elemzés a módszere. Ennek a módszernek az igényes eszközeivel végzi el minden irodalombírálat hármas feladatát: a leírást, a magyarázatot és az értékelést. Elemzései tágas körben mozognak, magukba foglalják a szövegek irodalomtörténeti, poétikai és stiláris vizsgálatát. Mintha a klasszikus taine-i hagyomány mozdult volna elemző bírálataiban: a „faculté maîtresse”-t kereste azoknak munkásságában, akiket bírálata tárgyának választott. Így Szilágyi Domokosnál az őszinteség feltétlen igényét, formaalakító erejét nyomozta. És a költői őszinteség következtében fedezetlenül maradt lélek állandó sérülékenységében látta annak a tragikus dallamnak a forrását, amely mindvégig kísérte e nagyra hivatott költészet belső történetét. Veress Zoltán első regényében, a *Szeptemberben* a „tudatosan élni” igényét fedezte fel, erkölcsi igényt, amely voltaképpen: az időfelbontásos „prousti” regénytechnika végső oka volt. Bálint Tibor elbeszéléseiben a fantasztikumra figyelt fel, amely az író elsődleges szándékát: a humánumellenes viszonyok abszurd voltának leleplezését szolgálta; így vált belőle formszervező elv és erő. A nemzetiségi irodalomnak, amely sok tekintetben eleve elszigetelt és gyakran nélkülözi a kulturális csereforgalom felszabadító hatásait, lételeme, sőt. létfeltétele az elemző kritika.

Az elemző bírálat nagy nyeresége, hogy a kritikai tevékenység nem lesz eleve adott elvek merev alkalmazása. A kritikának ugyanis két általánosan elterjedt változata van: a dogmatikus és a gyakorlati. A dogmatikus kritika elveket és normákat fogalmaz, és hozzájuk méri a műveket; a gyakorlati kritika a legjobb művekből vonja el esztétikai elveit. A kritikátörténet maga igazolja, hogy mindig e gyakorlati kritika értette meg igazán az irodalom fejlődését, ismerte fel a művészi újításokat. Láng Gusztáv is gyakorlati kritikus, ami persze nem „impresszionizmust” jelent. Hanem azt, hogy a bírálat elveit és normáit az irodalom: a művek tanulmányozása során dolgozza ki. Láng szerint nem az a kritikus, aki kész normákat alkalmazva *ítélkezik*, hanem aki *olvas*, és a módszeres, elmélyült olvasás következtében önálló véleménye van. „Ha írásról van szó — fejtí ki véleményét egy vitában, amely a kritika módszeréről folyik —, a legkisebb gesztus mögött is ott áll az egész ember [...] ahogy az ihlet felszíkrazása élet, élmény és világképpé sűrűsödő tapasztalások hosszú, sokszor évekig tartó belső feszültségének eredménye, éppúgy az ítélező benyomást is ezernyi olvasmányélményből, szakismeretből s a felettük való bőséges kontemplációkból kiszűrt ízlés diktálja.” Ebből a gondolatmenetből születik a személyes értelmű „ars critica”: „a kritika mindig ízlésítélet”. Ízlésítélet, amely egy meghatározott olvasmányrétegen nevelkedett, s amely éppen ezért hitelesen véleményt tud adni ennek az olvasmányrétegnek, például a Forrás-nemzedék munkásságának értékeiről.

A kritikus, aki élményszerűen ismeri anyagát, s akinél a kiterjedt és átélt műveltség szolgál a kritikai vélemény fedezete gyanánt, fontos szerepet tölt be a nemzetiségi kultúrában. A romániai magyar irodalom és közélet körében — mint gondolom, minden nemzetiségi kultúrában — ugyanis gyakran volt hajlam arra, hogy a nemzetiségi fennmaradás elemi közügyi feladataira összpontosítsa erejét, és másodlagos szerepet adjon az összefüggő és tagozott kulturális szerkezet kialakításának. Annak a „stratégiai” feladatnak, amely valójában a nemzetiségi tudatot is szervezsebbé, ennél fogva teherbíróbbá teszi, s távlatosabban elősegíti a közvetlen közügyi tevékenységet is. Ennek a „stratégiai” jellegű feladatnak része a világirodalmi műveltség, a filozófiai jártasság és az esztétikai igényesség is. Vagyis azok az igények, amelyeket Láng Gusztáv maga is hirdet és követ. Az esztétikai mérce, melyet *A jelen idő nyomában* öntudatosan alkalmaz, és vitacikkekben is védelmez, nem pusztán az irodalom vagy az irodalombírálat belügye. A nemzetiségi kultúra igényességét és korszerűségét szolgálja, és ennek révén olyan „stratégiai” feladatokat old meg, melyeknek végső értelme és nyeresége történelmi távlatban mérhető. (*Kriterion*, 1976.)

POMOGÁTS BÉLA